

Katowice, 13 września 2026 r.

dr hab. Katarzyna Wyrwas, prof. UŚ
Uniwersytet Śląski
Wydział Humanistyczny
Instytut Językoznawstwa

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Pauliny Pawłowskiej
napisanej na pod kierunkiem dr hab. Katarzyny Jachimowskiej, prof. UŁ
Tytuł rozprawy: *Rozmowy osób w wieku senioralnym – studium pragmalingwistyczne***

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska mgr Pauliny Pawłowskiej pt. *Rozmowy osób w wieku senioralnym – studium pragmalingwistyczne* jest obszernym, interdyscyplinarnym opracowaniem, sytuowanym przez Autorkę na pograniczu pragmalingwistyki, gerontolingwistyki, lingwistyki tekstu, genologii lingwistycznej oraz analizy konwersacyjnej. Zakreślona w ten sposób perspektywa pozwala podjąć wieloaspektową analizę zachowań komunikacyjnych osób starszych w trakcie naturalnych rozmów. Tekst ma przejrzystą, logiczną kompozycję; składa się z trzech części: teoretycznej, metodologicznej i analitycznej; pracę wieńczy zakończenie, spis schematów i tabel oraz obszerna bibliografia.

Podstawową wartością rozprawy jest według mnie wybór przedmiotu badań. Komunikacja osób w wieku senioralnym pozostaje relatywnie słabo opisanym obszarem polskich badań pragmalingwistycznych w porównaniu np. z komunikacją osób z zaburzeniami neurodegeneracyjnymi. Autorka słusznie więc zwraca uwagę na tę lukę badawczą i deklaruje zamiar jej częściowego wypełnienia dzięki tak szeroko zakrojonemu studium.

Oryginalność rozprawy wynika przede wszystkim z udanego połączenia kilku perspektyw analitycznych. Z mojego punktu widzenia szczególnie cenne jest zastosowanie instrumentarium badawczego, które wypracowano na potrzeby badań rozmowy potocznej, oraz sprawdzenie, czy i w jakim stopniu istniejące modele wymagałyby modyfikacji lub uzupełnienia w zastosowaniu do analizy rozmów seniorów.

Część teoretyczna obejmuje pięć rozdziałów o układzie treści stopniowo zawężającym perspektywę oglądu. Najpierw przedstawione zostają biopsychospołeczna charakterystyka starości oraz dorobek gerontolingwistyki, następnie – powiązane z tymi badaniami zagadnienia komunikacji i kompetencji komunikacyjnej. Kolejnymi etapami prezentacji tła teoretycznego są pragmatyka, teoria aktów mowy, genologia i socjolingwistyka, a także szczegółowe

omówienie rozmowy jako formy działania komunikacyjnego. Ta część pracy jest bardzo obszerna (s. 12–93). Pozwala to wprowadzić Autorce wystarczająco precyzyjnie umiejscowić badania własne w szerokim kontekście interdyscyplinarnym i przygotować aparat pojęciowy, który zostanie wykorzystany w części badawczej, ale warto zauważyć, że nie wszystkie zreferowane zagadnienia teoretyczne zostały w równym stopniu zastosowane w analizach, przez co niektóre fragmenty tej części są bardziej podręcznikowe niż funkcjonalne. Rozumiem, że pewien nadmiar teoretyczny jest w znacznej mierze uzasadniony konwencją rozprawy doktorskiej; w ewentualnej wersji monograficznej można byłoby jednak rozważyć skrócenie tych partii, które pełnią głównie funkcję syntetyzującą dotychczasowy stan badań.

Bardzo wysoko oceniam próbę wypracowania własnej operacyjnej definicji rozmowy, którą Autorka traktuje jako „heterogeniczny gatunek realizowany w toku werbalnej interakcji dokonującej się w określonej sytuacji komunikacyjnej między minimum dwójgim uczestników, z wykorzystaniem środków niewerbalnych” (s. 10). Badaczka proponuje ponadto ujmowanie rozmowy w relacji do kategorii hipergatunku oraz analizuje jej wewnętrzną heterogeniczność poprzez występujące w niej proste i złożone wzorce gatunkowe. Moim zdaniem jest to jeden z bardziej interesujących teoretycznie aspektów rozprawy.

Część metodologiczna została w dysertacji wyraźnie wyodrębniona; obejmuje cel badań, problemy badawcze i hipotezy, przyjęte perspektywy badawcze. Osobno omówiono techniki i narzędzia badawcze, zasady transkrypcji materiału, scharakteryzowano grupę i opisano procedury pozyskiwania danych. Korzystne metodologicznie jest poprzedzenie właściwych badań pilotażem. Główny problem badawczy dotyczy tego, czym charakteryzują się rozmowy osób starzejących się fizjologicznie z perspektywy pragmalingwistycznej. Pytania szczegółowe dotyczą struktury rozmów, funkcjonalnej strony interakcji, cech stylistycznych wypowiedzi, tematyki oraz prostych i złożonych gatunków mowy.

Autorka deklaruje połączenie analizy konwersacyjnej, lingwistyki tekstu i analizy genologicznej. Rozwiązanie takie uważam za uzasadnione ze względu na wielopoziomowość badanego zjawiska. Analiza konwersacyjna umożliwia opis sekwencyjnej organizacji interakcji, lingwistyka tekstu pozwala uwzględniać spójność oraz organizację tematyczną wypowiedzi, natomiast genologia daje podstawy do określenia form gatunkowych występujących wewnątrz rozmowy. Autorka świadomie łączy m.in. ustalenia Jacka Warchali i Urszuli Żydek-Bednarczuk, dobierając ich koncepcje do różnych poziomów analizy. Trzeba przy tym odnotować, że Doktorantka przedstawia lingwistykę tekstu jako „metodę badawczą” (s. 99), co wymaga uściślenia; bardziej precyzyjne byłoby wskazanie konkretnych procedur tekstologicznych.

Pewne elementy metodologii skłaniają do dyskusji. Sformułowane hipotezy są niekiedy bardzo szerokie i częściowo mają charakter przewidywań wynikających bezpośrednio z wiedzy o strukturze rozmowy (por. przewidywanie, że w materiale pojawią się formuły inicjalne i finalne, repliki bezpośrednie i pośrednie czy różne akty mowy – hipoteza 1, s. 95). O wiele większą wartość poznawczą mają hipotezy dotyczące funkcji wspólnototwórczej, retrospekcji czy charakterystyki tematycznej rozmów.

Część analityczna dysertacji jest najobszerniejsza i niewątpliwie cenna pod względem naukowym. Zorganizowano ją wokół czterech zasadniczych obszarów: struktury badanych rozmów, środków modalnych i wartościujących, prostych i złożonych aktów mowy oraz tematyki rozmów seniorów, co pozwala przejrzeć przedstawić wyniki badań. Część ta jest wyraźnie powiązana z problemami badawczymi, które sformułowano w części metodologicznej, dzięki czemu wywód zachowuje wewnętrzną spójność i jest przekonujący naukowo.

Analizy były prowadzone na rozległym materiale naturalnych rozmów i zostały bogato zilustrowane przykładami, co ma trojaką wartość: po pierwsze – pozwala identyfikować określone formy językowe; po drugie – daje możliwość interpretacji funkcji wypowiedzi w konkretnym kontekście interakcyjnym; po trzecie – stanowi interesującą dokumentację komunikacji seniorów. Dobrym rozwiązaniem metodologicznym jest połączenie analizy strukturalnej z pragmatyczną i genologiczną, a zwłaszcza to, że Autorka konsekwentnie uwzględnia wpływ sytuacji komunikacyjnej na organizację i tematykę badanych rozmów.

Warto podkreślić, że analizy w rozprawie są bardzo staranne i szczegółowe, wykraczają poza rejestrację form językowych, przyjmując ujęcie wieloaspektowe – pokazując m.in. istotną rolę funkcji fatycznej i wspólnototwórczej, znaczenie wspominania jako aktywności integrującej grupę, funkcjonowanie dowcipów i anegdot, mechanizmy zmiany tematu czy rolę czynników sytuacyjnych w inicjowaniu rozmowy. Na uwagę zasługuje porównanie centrów tematycznych badanych rozmów z ustaleniami wcześniejszych badań nad rozmową potoczną, co uwidacznia się na przykładzie rozmów o pogodzie, marginalizowanych w niektórych wcześniejszych klasyfikacjach. W badanym materiale tematyka ta ułatwiała nawiązywanie kontaktu między interlokutorami.

Pewne wątpliwości budzi sformułowanie tytułu rozprawy – jest on nieco szerszy niż faktyczny zakres materiału badawczego, bo sugeruje, że przedmiotem analizy będzie komunikacja seniorów jako grupy zróżnicowanej wiekowo i płciowo. Tymczasem badane są w większości rozmowy kobiet w wieku 60–75 lat, a Autorka informuje, że udział mężczyzn w nagraniach był incydentalny. Można więc stwierdzić, że rozprawa opisuje przede wszystkim

rozmowy seniorek, dlatego wnioski należałoby ostrożnie odnosić do seniorów jako kategorii ogólnej. Ograniczenie to nie umniejsza wartości uzyskanych wyników, powinno jednak zostać wyraźnie zaakcentowane w rozprawie.

Kolejne ograniczenie dotyczy analizy kinezycznej. Podczas zbierania materiału rejestrowano wyłącznie dźwięk (za pomocą dyktafonu) – ze względów etycznych i aby uniknąć sztucznych zachowań, które mogłaby wywołać obecność kamery. Mimo to Autorka deklaruje, że w badaniu uwzględniła komunikację niewerbalną. Uważam, że brak rejestracji filmowej badanych rozmów ogranicza możliwość systematycznej i weryfikowalnej analizy zachowań kinezycznych, dlatego ustalenia dotyczące komunikacji niewerbalnej powinny mieć charakter tylko pomocniczy. Z perspektywy komunikacyjnej celne jest włączenie kontekstu sytuacyjnego przy interpretacji poszczególnych replik, na co pozwalają wypowiedzi poprzedzane opisami sytuacji komunikacyjnej i transkrypcja odnotowująca pauzy, śmiech, kaszel, wypowiedzi urywane itd.

Atutem rozprawy jest bogata egzemplifikacja materiałowa. Wielokrotnie analizowane są całe sekwencje wymian, co znakomicie ilustruje rozważania dotyczące aktów mowy, wspomnień, anegdot i dowcipów. Materiał pokazuje współtworzenie narracji przez kilka osób, reakcje odbiorców, przejmowanie głosu oraz pragmatyczną wielofunkcyjność wypowiedzi. Obfitość przykładów powoduje, że rozprawa ma znaczną wartość dokumentacyjną, choć miejscami można mówić o nadmiernej egzemplifikacji. Sądzę, że niektóre partie analityczne można byłoby skrócić bez utraty wartości argumentacyjnej (np. ss. 200–204, 232–238).

Bibliografia rozprawy jest wystarczająco rozbudowana i obejmuje podstawowe nurty rzeczywiście potrzebne do realizacji planu badawczego: pragmatykę językową, teorię aktów mowy, analizę rozmowy, językoznawstwo tekstowe, genologię, socjolingwistykę, badania polszczyzny mówionej i potocznej, komunikację niewerbalną, psychologię starzenia, gerontologię i gerontolingwistykę. Uwzględniono właściwy kanon polskich prac związanych z metodologicznym profilem rozprawy, które w zdecydowanej większości są funkcjonalnie wykorzystywane w tekście, a nie jedynie odnotowywane, co jest istotną zaletą. Za pewną słabość bibliografii można natomiast uznać relatywnie niewielki udział bezpośrednio wykorzystywanej literatury obcojęzycznej. Myślę, że korzystne byłoby szersze włączenie do tekstu międzynarodowej literatury na temat badań nad komunikacją i starzeniem oraz bezpośrednio odwoływanie się do klasycznych opracowań na temat analizy konwersacyjnej, które w rozprawie są przywoływane za pośrednictwem publikacji polskich. Nie jest to istotny mankament rozprawy, lecz raczej sugestia dotycząca ewentualnej przyszłej publikacji.

Obowiązkiem recenzenta jest także ocena przygotowania redakcyjnego i technicznego dysertacji. Rozprawa została napisana sprawnym językiem naukowym. Autorka dobrze posługuje się terminologią językoznawczą, a wywód jest na ogół komunikatywny, logiczny i uporządkowany. Na pochwałę zasługuje moim zdaniem konsekwentne definiowanie terminów oraz objaśnianie podejmowanych rozstrzygnięć terminologicznych. Tekst zawiera jednak usterki językowe i redakcyjne, co trzeba odnotować, choć nie wpływają one na merytoryczną wartość pracy. Dla porządku wyliczyć wypada literówki, usterki fleksyjne i składniowe, niewłaściwe połączenia wyrazowe oraz błędy interpunkcyjne (zob. np. ss. 104, 108, 110, 111, 200, 303, 304). W bibliografii i przypisach również widoczne są pojedyncze niekonsekwencje i literówki, np. tytuł monografii Anety Załazińskiej zapisano w jednym miejscu jako *Niewerbalne struktura dialogu* (zamiast: *Niewerbalna struktura dialogu*); w bibliografii jest zapis „Studia Lingusitica” (zamiast: „Studia Linguistica”); podano błędny rok wydania monografii Katarzyny Wyrwas *Opowiadania potoczne w świetle genologii lingwistycznej* (2004 zamiast 2014).

Konkluzja

Rozprawę doktorską mgr Pauliny Pawłowskiej pt. *Rozmowy osób w wieku senioralnym – studium pragmalingwistyczne* oceniam **pozytywnie**. Praca stanowi oryginalne rozwiązanie wybranego problemu badawczego, poszerza wiedzę o językowych zachowaniach osób starszych, a jednocześnie wnosi wkład do badań nad rozmową potoczną, heterogenicznością gatunkową interakcji, funkcjami aktów mowy i organizacją tematyczną komunikacji. Za szczególnie wartościowe uznaję szeroką i zasadniczo dobrze dobraną podstawę teoretyczną, zgromadzenie obszernego korpusu naturalnych rozmów, oryginalne ujęcie będące połączeniem analizy konwersacyjnej, lingwistyki tekstu i genologii oraz próbę określenia cech rozmów prowadzonych przez badaną grupę seniorów.

Rozprawa mgr Pauliny Pawłowskiej dowodzi, że Doktorantka potrafi samodzielnie sformułować problemy badawcze, właściwie dobierać narzędzia językoznawcze, gromadzić wartościowy materiał empiryczny oraz prowadzić jego interpretację. Autorka wykazała się znajomością literatury przedmiotu, umiejętnością krytycznego zestawiania stanowisk różnych badaczy i zdolnością do formułowania na ich podstawie własnych rozstrzygnięć.

Na podkreślenie zasługuje również wartość społeczna przeprowadzonych badań. Autorka słusznie wskazuje, że badania komunikacji seniorów mogą służyć przeciwdziałaniu stereotypizacji ze względu na wiek, przynoszą także wiedzę, która może okazać się pomocna w tworzeniu modeli komunikacji międzypokoleniowej i instytucjonalnej. Ma to szczególne znaczenie w czasach postępującego starzenia się społeczeństwa, skutkującego rosnącym

udziałem osób starszych w życiu społecznym. Dbłość o ich dobrostan wiąże się nie tylko z zapewnieniem odpowiedniej opieki zdrowotnej i warunków materialnych, lecz także z przeciwdziałaniem wykluczeniu komunikacyjnemu, wzmacnianiem podmiotowości seniorów oraz tworzeniem warunków, które sprzyjałyby ich aktywnej obecności w społeczeństwie. Dlatego, biorąc pod uwagę wysoką jakość naukową rozprawy, jej wartość poznawczą, trafne sformułowanie problemów badawczych, adekwatnie dobraną metodologię, oryginalne połączenie kilku perspektyw analitycznych, rangę uzyskanych wyników oraz ich znaczenie społeczne i potencjał rozwijania badań nad komunikacją osób starszych, **wnoszę o wyróżnienie rozprawy doktorskiej mgr Pauliny Pawłowskiej.**

Przedstawiona wyżej ocena rozprawy upoważnia mnie do stwierdzenia, że rozprawa doktorska mgr Pauliny Pawłowskiej pt. *Rozmowy osób w wieku senioralnym – studium pragmalingwistyczne* spełnia wymagania określone w art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1571 ze zm.). W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.

Katarzyna Wpuz